
Teisės socialinio veiksmingumo sampratos tyrimas

Vytautas Šlapkauskas

*Lietuvos teisės universitetas,
Ateities g. 20,
LT-2057 Vilnius
Tel. 71 46 97
El. paštas tfk@lu.lt*

Straipsnyje daugiausia dėmesio skiriama teisinio pozityvizmo pagrindu egzistuojančių teisės veiksmingumo sampratų analizei. Analizė atskleidžia, kad pozityvinės teisės veiksmingumo sampratos pabrėžia valstybės aparato ir teisės taikymo vaidmenį. Įsigalint demokratiniams visuomenėms, teisei keliamas socialinis tikslas: apsaugoti žmogaus teises bei laisves ir šiame kontekste derinti individualumą su socialumu. Šio tikslo įgyvendinimas reikšmingai praplečia teisės socialinio veiksmingumo sampratą: akcentuojami visuomenės grupių socialiniai lūkesčiai ir jų teisinio įgyvendinimo laipsnis.

Raktažodžiai: teisės socialinis veiksmingumas, teisės politika, teisinis pozityvizmas, teisės veiksmingumo sampratos

ĮVADAS

Tradicškai teisės normos suprantamos kaip efektyviausia visuomeninių santykių reguliavimo priemonė. Per dvyliką atkurtos Lietuvos Respublikos metų buvo priimta tūkstančiai naujų teisės normų, bet jų veiksmingumas dar sistemingai nenagrinėjamas. Tai didelė teisės politikos spraga, nes teisės objektyvizavimosi ciklas be teisinio poveikio grįžtamojo ryšio koregavimo mechanizmo suprantamas kaip neužbaigtas. Tai gali turėti reikšmingų neigiamų padarinių tolimesnei teisės raidai Lietuvoje. Kita vertus, Lietuvoje netgi nėra pripažintos teisės socialinio veiksmingumo sampratos. Todėl straipsnyje siekiama atskleisti teisinio pozityvizmo nuostatų apibrėžtas teisės veiksmingumo ribas ir pagrįsti šiuolaikinę teisės socialinio veiksmingumo sampratą.

POZITYVINĖ TEISĖS VEIKSMINGUMO APIBRĖŽTIS

Bendriausiu teisinio pozityvizmo požiūriu, teisės veiksmingumas apibrėžiamas kaip teisės normų faktinio poveikio (rezultato) ir teisėkūros subjekto išivaizduojamo (planuojamo) teisės normų įgyvendinimo rezultato (arba teisės normų paskirties) santykis. Matematinė prasme šio santykio variantiškumą, ribose tarp vieneto ir nulio, turėtų lemti abu santykio kintamieji. Tačiau taip nėra, nes teisinis pozityvizmas remiasi nuostata, kad valstybėje yra aukščiausioji valstybinė valdžia, išreiškdamą suvereno valią nėra susaistyta jokių nuo jos nepriklausomai egzistuojančių vertybių. Teisinis pozityvizmas domisi ne elgesio taisyklės turiniu, o pačia elgesio taisykle. To-

dėl viską, ką teisėkūros subjektas sukuria kaip visuotinai privalomo elgesio taisyklę ir kurios vykdymą garantuoja valstybės prievartos panaudojimo galimybė, yra ir teisinga, ir teisėta [9: 80–81]. Taigi teisinis pozityvizmas pirmiausia orientuotas į teisės įgyvendinimo poreikius.

Dar daugiau, teisiniu pozityvizmu besiremiantis teisės veiksmingumo nagrinėjimas apskritai nekelia teisės normų paskirties įvertinimo problemos. Dėmesys sutelkiamas tik į teisės normų įgyvendinimo lygį. Toks atsiribojimas teisės politikos moksle grindžiamas prielaida, kad teisės normos tikslai priklauso nuo tam tikrų etinių ir pasaulėžiūrinių sistemų, kurios jų turinio požiūriu išėina už teisės politikos kaip praktinio mokslo ribų [10: 314]. Todėl teisės politikos požiūriu teisės veiksmingumas aprėpia teisės normų įgyvendinimo tokius aspektus: 1) planuoti tiesioginiai (pirminiai bei antriniai) rezultatai ir jų pasiekimo metodai, 2) neplanuoti galimi rezultatai – netiesioginiai, šalutiniai.

Teisės politika nagrinėja aprobuotų tikslų įgyvendinimo metodologiją ir siekia atskleisti, kokia tikslų kaip reikalaujamo būvio apimtis buvo įgyvendinta. Teisėkūros subjekto tikslu suprantamas toks faktinis būvis, kurį ši valdžia vertina teigiamai ir realiai stengiasi pasiekti. Todėl teisės normų akto poveikiu laikomi tokie rezultatai, kuriuos valdžia planuoja ir jiems pritaria. Paprastai skiriami dveji planuoti tiesioginiai rezultatai – pirminiai ir antriniai. Antriniai rezultatai yra tokie teisės normų akto įgyvendinimo padariniai, kuriuos teisėkūros subjektas iš anksto numato ir dėl įvairių priežasčių jiems nepritaria, bet priverstas susitaikyti su jų atsiradimu kaip neišvengiama pagrindinių teisės normų akto tikslų (pirmi-

nių rezultatų) įgyvendinimo sąlyga. Neplanuotas rezultatas – tai toks teigiamas arba neigiamas teisės normų akto poveikis, kurio teisėkūros subjektas nenumatė. Teisės normų akto veiksmingumą sumažina neplanuoti neigiami ir antriniai rezultatai, kurie vadinami bendra nuostolių sąvoka. Todėl teisės normų akto veiksmingumo įvertinimas yra nuostolių ir planuotų rezultatų santykis.

Taigi palankiausia teisės normų akto įgyvendinimo situacija, kai mažiausiomis sąnaudomis pasiekiami planuoti jo tikslai. Ir priešingai, ypač nenaudingi yra neplanuoti neigiami teisės normų akto įgyvendinimo padariniai, nes jie akivaizdžiai prieštarauja teisėkūros subjekto siekiamiems tikslams. Todėl siekiama sustiprinti teisės veiksmingumą, pabrėžiant: 1) sankcijos grėsmę už teisinių paliepimų pažeidimą, 2) teisėsaugos subjektų, garantuojančių teisinių paliepimų įgyvendinimą, veiklą, 3) teisės normų akto poveikio veiksmingumo laipsnio nustatymo metodą, 4) teisės poveikio reikmės motyvus ir jo auklėjamąją funkciją, 5) veikiančios teisės ir teisinio jausmo santykį, 6) teisinės sistemos autoritetą [10: 313–314].

Veiksmingu teisės normų aktu laikomas toks teisės normų akto poveikis, kuris atitinka planuotus jo rezultatus. Vis dėlto teisės normų aktas gali būti veiksmingas dėl visiškai skirtingų priežasčių:

1. Dėl teisėkūros subjekto efektyvaus darbo, jei teisės normų akto paskirtis atitinka socialinius interesus ir todėl jo įgyvendinimas nesukelia apskritai jokio visuomenės narių ar grupių pasipriešinimo, arba jis yra visai nežymus.

2. Dėl efektyvaus teisėsaugos subjektų ar apskritai valstybės aparato darbo.

Bet teisinis pozityvizmas sąmoningai apeina teisėkūros subjekto darbo indėlį į teisės normų veiksmingumą. Dažnai laikomasi etatistinio požiūrio. Tai reiškia, kad teisės normų aktų taikymo socialiniai padariniai glaudžiai susiejami su bendrais valstybinės administracijos veiklos rezultatais. Žinoma, šio ryšio reikšmės negalima ignoruoti ar neįvertinti, bet negalima jo ir suabsoliutinti, nes tuomet visapusiškai neįvertinamas arba visiškai paneigiamas visuomenės grupių realus teisinis pliuralizmas.

POZITYVINIŲ TEISĖS VEIKSMINGUMO SAMPRATŲ ANALIZĖ: VYRAUJANČIOS PRIELAIDOS IR POŽIŪRIAI

Teisinių poveikių efektyvumas tradiciškai nagrinėjamas iš dviejų priešingų pozicijų: 1) teisinių priemonių visagalybės pripažinimo, 2) skeptiško netikėjimo teisinių priemonių galimybėmis.

Pirmoji pozicija grindžiama prielaida, kad egzistuoja bet kurios socialinio gyvenimo sferos reguliavimo visiškai galimybė, tam naudojant įvairias teisi- nes priemones.

Ši pozicija labiausiai išvirtinto valdymo sferoje tarp tų subjektų, kurie leidžia teisinius paliepimus. Ji ypač išsikerojo XX a. viduryje, Vakarų pasaulio valstybių (valdymo aparato) galiai išaugus tiek, kad jos ėmė rimtai propaguoti „modernios teisės, kaip plataus masto socialinio ir ekonominio planavimo įrankio, idėją“ [2: 64]. Teisės kaip socialinės kaitos įrankio idėja susijusi su plačiu valstybei prieinamų technologinės priežiūros ir kontrolės priemonių tinklu, su jos galimybėmis pasikliauti daugybe komunikacinių tinklų, kuriuos kontroliuoja visuomenės informavimo priemonės. Šiuo klausimu H. Schelsky dar 1961 m. ciniškai pabrėžė, kad „valstybės suverenumas pasireiškia nebe tuo, kad ji turi prievartos vartojimo monopolį (Max Weber) arba turi teisę spręsti apie ypatingos padėties būtinumą (Carl Schmitt), bet visų pirma tuo, kad ji sprendžia apie visų jos turimų techninių priemonių efektyvumą ir sau pasilieka teisę naudotis efektyviausiomis priemonėmis nesilaikydama tų naudojamasi technikos priemonėmis reikalavimų, kuriuos ji kelia kitiems vartotojams“ [4: 32]. Todėl, pavyzdžiui, C. Ottas teigia, kad teisės efektyvumo apimtį galima apibrėžti pagal teisės normos realizavimo elgesyje pobūdį. Jo požiūriu, visiškai nebūtina svarstyti, kuriuo laipsniu normos vykdymas yra socialiai naudingas arba socialiai nenaudingas [6: 355].

Antroji pozicija laikosi prielaidos, kad, nepaisant tariamų galimybių, teisinis įsikišimas negali išeiti už egzistuojančios situacijos sankcionavimo ribų.

A. Podgureckis pagrįstai kritikuoja abu, jo nuomone, kraštutinius požiūrius. Jis, kaip ir R. Poundas [7], laikosi požiūrio, jog teisės priemonės galima įdiegti tik į kai kuriuos socialinės kaitos procesus ir jų etapus. Jų poveikių efektyvumą riboja bendrieji socialiniai dėsningumai, kurių teisė nepajėgi įveikti. Antrąjį požiūrį kritikuoja dėl dviejų jo principinių teiginių: 1) kad teisinės priemonės iš principo negali veikti socialinio gyvenimo vyksmo ir 2) kad teisinių priemonių efektyvumas visiškai priklauso nuo neformalaus jų pripažinimo visuomenėje laipsnio [10: 312]. Iš tiesų yra gana daug atvejų, kai teisės priemonės tampa savarankiška socialinio gyvenimo neteisinių reiškinų priežastimi. Abiejų pozicijų kritika leido suformuluoti trečiąją teisės efektyvumo nagrinėjimo poziciją.

Trečioji pozicija grindžiama prielaida, jog teisė yra svarbi socialinių permaitų priemonė, kurios efektyvumas priklauso nuo įvairių sąlygų ir veiksmų. Todėl keliamas pagrindinis klausimas – kokiais būdais stiprinti teisės vaidmenį visuomenėje?

Paprastai pabrėžiama, kad teisinių poveikių efektyvumas priklauso nuo dviejų sąlygų rūšių: 1) teisinį poveikį visiškai pašalinančios sąlygos, kurias suponuoja arba formalios priežastys, arba teisinio paliepimo turinys, 2) teisinių paliepimų poveikio efektyvumo laipsnį keičiančios sąlygos. Vis dėlto šių sąly-

gų konkretinimas iškelia naujas problemas, nes absoliutus dalykinis apribojimas susijęs ne tik su tam tikrų veiklos sričių fizinėmis sąlygomis, pavyzdžiui, su informacijos operatyvaus perdavimo fizinėmis galimybėmis, bet ir su tam tikromis psichinėmis sąlygomis, kurios neįtrauktos arba neįtrauktinos į galimų teisinių poveikių sferą.

Teisės veiksmingumo sampratos skaidrumą komplikuoja teisės veikimo mechanizmas, kuris „telpa“ tarp faktinio teisės normų poveikio (rezultato) ir tų tikslų, kuriems pasiekti jos buvo priimtos. Tarp šių ribų teisės veiksmingumas apima visą kompleksą klausimų: teisės tikslas, teisės funkcijos, teisėkūra ir teisės realizavimo rezultatai. Vadinasi, teisės efektyvumui vienokią ar kitokią įtaką turi visi teisės socialinio veikimo mechanizmo elementai:

1. Socialinio valdymo sistemos (valstybinio valdymo aparatas, teisės normos).
2. Socialiniai veiksniai (ekonominiai, politiniai, demografiniai, situaciniai).
3. Perdavimo sistemos (informacinės, vertybinės norminės, socialinės psichologinės).
4. Reguluojamos socialinės sistemos (asmenybė, grupė, bendruomenė, visuomenė).
5. Teisėto ir socialiai aktyvaus elgesio rezultatai.

Jei faktiškai pasiekiami teisės normoje implikuota jos socialinė paskirtis, galima neabejojant teigti, jog ji yra efektyvi. Vis dėlto teisės socialinio veikimo mechanizmo elementai, tiksliau veiksmų blokai, neteikia jokių garantijų, kad teisiniai paliepimai visuose lygiuose virs teisėtu ir aktyviu elgesiu. Priešingai, visiškai realūs gali būti: a) rimti skirtingų interesų konfliktai socialinio valdymo lygyje (dėl to būna, pavyzdžiui, nepakankamai pagrįsta teisėkūra); b) neprognozuojami situacinių poveikių veiksniai, kurie atsiranda ir evoliucionuoja dėl nuolatinės socialinės kaitos poveikio ir atsispindi socialinių grupių politiniuose reikalavimuose, jų siūlomų reformų projektuose, kintančiame piliečių požiūryje į konkrečius įstatymus; c) tam tikri sunkumai teisinės informacijos perdavimo mechanizme, d) kai kurie teisiniai paliepimai neįsikūnija aktyviu elgesiu ar apskritai teisėtu elgesiu. Prieš juos gali veikti visuomenėje ar tam tikrose socialinėse grupėse anksčiau susiklosčiusios socialinės normos, didelis skirtumas tarp teisėkūros subjekto reikalavimų ir socialinių lūkesčių. Tai vadinamieji potencialūs veiksniai, turintys neigiamą įtaką siekiamų įstatymų vykdymui.

Egzistuoja labai daug socialinių, asmenybinių ir socialinių psichologinių veiksnių, keičiančių teisės poveikių efektyvumą. Kai kuriuos iš jų galima sugrupuoti į formalių ir materialių veiksmų grupes. Formalių veiksmų grupei priskiriama: teisės žinių apimtis, teisės supratimo laipsnis, galiojančių teisės normų su teisės spragomis interpretacijos, teisės normų kintamumas, nesuderinamumas ir daugiaprasmišku-

mas, atitinkamų interpretacinių šaltinių egzistavimas ir t. t. Materialių veiksmų grupei priskiriami teisėto elgesio modelio motyvai, implikuoti teisės normoje. Jų pripažinimas ar nepripažinimas visuomenėje ir tam tikrose jos grupėse susijęs su vyraujančia vertybių sistema, kurią saugo valstybė, išleisdama teisės normas. Todėl paprastai teigiama, kad vienoks ar kitoks socializacijos laipsnis veda prie atitinkamo paklusimo teisės normoms laipsnio.

Glaustai apžvelkime pagrindinius teisės efektyvumo požyrius. J. Carbonnieris **iškėlė teisės neefektyvumo požyrių**. Jis rašo, kad „pats savaime efektyvumas neturi istorijos. Sociologine prasme didžiausią susidomėjimą kelia neefektyvumo nagrinėjimas. Bet jeigu teisingai pažymima, kad neefektyvumas ne visada lygiareikšmis visiškam efektyvumo nebuvimui, tai ne mažiau teisinga ir tai, kad pats efektyvumas tolimas nuo tobulumo, kad tikrovėje egzistuoja jo tarpinių būvių“ [1: 91–92]. J. Carbonnierio požiūris grindžiamas visiško neefektyvumo postulatu. Tačiau praktiškai lengva nustatyti ir palyginti skirtingus dalinio neefektyvumo būvius, kuriuos galima ir statistiškai apdoroti, ir analitiškai lyginti.

Panašaus požiūrio laikosi ir P. Stjernquistas (Stjernkvistas), nagrinėdamas, kuriose situacijose teisė, kaip elgesio keitimo priemonė, yra neefektyvi. Jo atlikti tyrimai atskleidė, kad teisės normos kaip tokios tiesiogiai nesąlygoja žmogaus elgesio [8: 155]. Žmonės linkę vadovautis ne teisiniais paliepimais, o daugeliu imperatyvų, tarp jų ir dėl teisės poveikio susiklosčiusiais elgesio stereotipais. Svarbiausias elgesio motyvacinis veiksnys yra grupės nuomonė. P. Stjernquisto tyrimo duomenys leidžia teigti, kad teisiniai imperatyvai sudaro visos norminio reguliavimo sistemos organinę dalį. Jie sustiprina sociokultūrinę matricą arba elgesio modelį, ir juos tik mintyse galima išskirti.

T. Geigeris ir, vėliau, E. Hirschas suformulavo kitą teisės efektyvumo požyrių: **teisės efektyvumas apibrėžiamas kaip teisėto elgesio ir nuo normos nukrypusio elgesio raiškos dažnumų santykis**. Šis požiūris remiasi prielaida, kad teisės efektyvumo sąlyga yra teisės normos priežastinis ryšys su elgesiu, reikalaujančiu teisinės reglamentacijos [3: 132]. Jo esmė – tai teisės efektyvumo traktavimas kaip sąlygų formuoti asmenybės elgesį teisinėje sferoje. Analizuojami tik du esminiai klausimai: kokioms sąlygoms ir kokiems veiksniams esant žmonės paklūsta arba nepaklūsta teisei. Tokiu būdu, bent iš dalies, teisės efektyvumo problema susiaurinama iki teisėto elgesio nagrinėjimo.

Potencialūs veiksniai, kurie turi neigiamą įtaką laukiamam teisės normų įgyvendinimui, yra konfliktai tarp teisės ir kitų socialinių normų, ryškūs skirtumai tarp teisės normoje implikuotų reikalavimų ir adresatų lūkesčių. Teisės normai tenka įveikti kliūtį,

kurią jos įgyvendinimo kelyje pastato skirtingi visuomenės nuomonės ir nuotaikos būviai. Paprastai visuomenės nuomonės būna nevienarūšės, nes jose susipina prieštaringi socialinių grupių ir profesijų interesai. Vis dėlto reikia skirti papildomai išteklių formuojant teisės normos įgyvendinimui palankią visuomenės nuomonę.

Su šiais požiūriais susijęs trečiasis teisės efektyvumo požiūris. **Teisės normos efektyvumas beveik visiškai sutapatinamas su jos realizavimo procesu teisės taikymo institucijų veikloje.** Be abejonės, teisės taikymas yra labai svarbus veiksnys teisės realizavimo procese. Kai kuriose srityse, pavyzdžiui, baudžiamojame teiseje, nuoseklus teisės normų taikymas gali tapti privaloma jų įgyvendinimo sąlyga. Be to, pakankamai pagrįstai yra išnagrinėti teismų efektyvumo kriterijai ir garantijos, teisėjų asmenybės. Vis dėlto nereikėtų absoliutinti teisės taikymo institucijų veiklos ir vien ją grįsti teisės efektyvumo samprata.

Pozityvinių teisės veiksmingumo sampratų analizė atskleidžia, kad teisės veiksmingumas, dažniausiai, suprantamas kaip teisės realizavimo laimėjimai. Kai kurie jų susiję su socialinėmis sąlygomis ir veiksniais, lemiančiais teisės normos virsmą į naujos kokybės visuomeninį santykį. Todėl teisės efektyvumo tyrimu siekiama atskleisti ir tas socialines sąlygas bei veiksnius, kurie yra teisės veiksmingumo arba neveiksmingumo priežastis.

TEISĖS SOCIALINIO VEIKSMINGUMO APIBRĖŽTIES SEMANTINĖS PROBLEMOS

Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad teisės socialinio veiksmingumo apibrėžties prasmė akivaizdi: teisėkūros subjektai, siekdami išspręsti socialinio valdymo problemas, leidžia atitinkamas teisės normas, kurias jų adresatai turi įgyvendinti. Teisinio pozityvizmo požiūriu, teisės veiksmingumas apibūdina teisės normų veikimo (arba neveikimo) padarinius: planuotus ir šalutinius. Kadangi realizuojant teisės normas visuomet būna kokių nors kliūčių, kurių įveikimas siejamas su teisiniu reguliavimu, tai teisės socialinis veiksmingumas suprantamas kaip teisinio reguliavimo mechanizmo panaudojimo veiksmingumas. Tokiu būdu akcentuojama tik formalioji teisės socialinio veiksmingumo pusė, o ne turiningoji. A. Vaišvila apibrėžia formalųjį (arba teisinį) veiksmingumą kaip konstatavimą, kad teisės institucijos funkcionuoja, įstatymai priimami, teisės normos taikomos, tam tikri teisės pažeidimai (%) išaiškinami, teisės pažeidėjai atlieka bausmes ir t. t. [9: 372].

Visiškai pagrįstai galima kelti prielaidą, kad esant etatistinei teisės sampratai teisėkūros subjektai gali savivaliauti teisės aktų kūrimu: savo politiniams tikslams suteikdami teisės formą, jie savęs nesusieja nei su tiesiogine politine, nei su teisine atsakomybe už

jų realizavimo žalingus socialinius padarinius. Priešingai – teisinė atsakomybė uždedama tik teisės normų realizavimo adresatams ir šitaip jie įtraukiami arba verčiami ištraukti į visuomenei nenaudingų interesų realizavimą. Iš čia kyla visuomenės teisinės sąmonės žalojimo, jos teisinio nihilizmo ir tokios teisės neveiksmingumo pagrindinis šaltinis.

Pilietinei visuomenei svarbesnė yra ne formalioji, o turiningoji socialinio veiksmingumo prasmė, kuri bendriausiu požiūriu kyla iš „socialumo“ sąvokos etimologijos. Veiksmingumui kaip geram veikimui semantinę reikšmę suteikia socialumo sąvoka: „socialumo“ referentas beveik visuomet buvo bendruomeniškumas [5: 101]. Taigi, kalbant apie kieno nors **socialinį veiksmingumą**, akcentuojami du jo sąryšingi aspektai: 1) tokia veikimo paskirtis, kuri ne tik negriauna bendruomeniškų visuomenės vertybių ir ryšių, bet, priešingai, juos atitinka ir iš tokios intencijos kylantis veikimas įgyvendina bendruomeninius interesus, ir 2) pats veiksmingumas, kaip geras veikimas, paveikus. Pastaruoju aspektu akcentuojama veikimo kultūra – žmogaus ir visuomenės kryptingos veiklos laimėjimų sistema: kvalifikuotumas, organizuotumas, produktyvumas (rezultatyvumas), techninis aprūpinimas, visuomeninis išpareigojimas ir t. t. Būtent, nuo šių laimėjimų lygio ir jų savitarpio santykių priklauso ir teisinės veiklos kultūros pobūdis.

Grįžtant prie teisės socialinio veiksmingumo semantinės reikšmės, reikia akcentuoti, kad teisė yra viena svarbiausių demokratinės visuomenės vertybių, kurios paskirtis apsaugoti žmogaus teises bei laisves ir laiduoti teises sąlygas visuomenės pažangos raidai. Vadinasi teisės socialinio veiksmingumo sąvoka aprėpia ne tik pasiekimą tokių planuotų rezultatų, kurie neprieštarauja teisės socialinei paskirčiai, bet ir gavimą tokių šalutinių rezultatų, kurie nesukelia neigiamų padarinių, nepakerta visuomenės narių tikėjimo pagrindinėmis socialinėmis vertybėmis.

IŠVADOS

Įsigalėjus demokratinėms visuomenėms ir jų valstybėms, išryškėjo teisės socialinė paskirtis: apsaugoti žmogaus teises ir laisves bei laiduoti teises sąlygas visuomenės pažangos raidai. Šios teisės socialinės paskirties neatitinka teisinio pozityvizmo teorijų pagrindu susiformavusios teisės veiksmingumo sampratos. Teisinio pozityvizmo nuostatos apibrėžia teisės veiksmingumo ribas ir dažnai jas susieja su valstybės aparato veiklos efektyvumu. O socialinės sąlygos ir veiksniai, į kuriuos įtraukiami ir žmonių elgesio motyvai bei jų požiūris į teisę, suprantami kaip trikdžiai. Trikdžius reikia teisinėmis priemonėmis įveikti arba į juos atsižvelgti, siekiant įgyvendinti teisėkūros subjekto iškeltus tikslus.

Šiuolaikinės teisės socialinio veiksmingumo sampratos kriterijai turėtų būti žmogaus teisių apsaugos (teisės socialinės paskirties) užtikrinimo laipsnis, visuomenės grupių interesų dermės ir jų teisinio įgyvendinimo galimybių laipsnis, bendruomenišką visuomenės raidą skatinančių teisinių priemonių apimtis. Šios sampratos požiūriu teisės normų aktų turinys turi atitikti visuomenės narių lūkesčius, socialinius interesus. Vienas svarbiausių teisės socialinio veiksmingumo kriterijų turėtų būti visuomenės santarvės užtikrinimas. Teisės socialinis veiksmingumas turi būti suprantamas kaip integralus rodiklis, kuris išreiškia visuomenės teisinės kultūros laimėjimus nuolatinės socialinės kaitos sąlygomis.

Literatūra

1. Carbonnier J. *Flexible droit*. Paris, 1971.
2. *Contributions to the Sociology of Law*. Ed. B.-M. Persson-Blegvad. Copenhagen, 1966.
3. Hirsch E. *Das Recht in Sozialen Ordnungsgelfuge*. Berlin, 1966.
4. Lyotard J.-Fr. *Postmodernus būvis*. Vilnius: Baltos lankos, 1993.
5. Nisbet R. A. *Sociologijos tradicija*. Vilnius: Pradai, 2000.
6. Ott C. Die Soziale Effektivitat des Rechts bei der politischen Kontrolle der Wirtschaft. *Zur Effektivitat des Rechts*. Bielfeld, 1971.
7. Carbonnier J. *Flexible droit*. Paris: Presses Universitaires de France, 1971.
8. Stjernquist P. *How are changes in social behavior developed by means of legislation*. Oslo 1963.
9. Vaišvila A. *Teisės teorija*. Vilnius: Justitia, 2000.
10. Подгурецкий А. *Очерк социологии права*. Москва: Прогресс, 1974.

Vytautas Šlapkauskas

THE SURVEY OF THE CONCEPT OF THE SOCIAL EFFICIENCY OF LAW

S u m m a r y

In the first part of the article the author delineates the limits of the efficiency of law as defined by the legal positivism. The above-mentioned limits fall into a) the activity of the subjects of legal proceedings intended for the implementation of legal norms, and b) social circumstances and acts which either help or hinder the achievement of the intended results of the act of legal norms.

The author explains that the conditions and factors that influence the efficiency of law arise from the mechanism of the functioning of law.

The preconditions for and the prevailing outlooks of the concepts of the efficiency of law are investigated.

In the last part the concepts of the social efficiency of law are rationalized. The author highlights the following major claims: a) the social purpose of law is to protect human rights, and b) within the content of the act of legal norms the law must implement the principle of social compromise.